

Školní vzdělávání ve Švédsku

Věra Ježková

Dominik Dvořák

David Greger

Holger Daun

KAROLINUM

Školní vzdělávání ve Švédsku

Věra Ježková, Dominik Dvořák, David Greger, Holger Daun

Recenzovali

doc. PhDr. Vladimír Jůva, CSc.

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.

Lektorovala

prof. PhDr. Eliška Walterová, CSc.

Tato publikace vychází s podporou MŠMT ČR v rámci projektu „Centrum základního výzkumu školního vzdělávání“ s registračním číslem LC 06046.

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Redakce Barbora Přerostová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2011

© Věra Ježková, Dominik Dvořák, David Greger, Holger Daun, 2011

ISBN 978-80-246-2021-3

ISBN 978-80-246-4370-0 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2019

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Předmluva	9
1. Švédsko – několik pohledů na zemi	12
1.1 Správní členění	12
1.2 Politický systém, legislativa, exekutiva	12
1.3 Historický přehled	15
1.3.1 Zrod moderního Švédska	17
1.3.2 Od velmocenské role k neutralitě	19
1.3.3 Švédská cesta k sociálnímu státu	21
1.4 Ekonomika a zemědělství	24
1.5 Zeměpisná charakteristika	26
1.6 Obyvatelstvo, rodina, mládež	28
1.7 Věda a kultura	31
2. Vzdělávací politika	33
2.1 Instituce vzdělávací politiky	33
2.2 Zákony a další dokumenty týkající se vzdělávací politiky	35
2.3 Principy a cíle vzdělávací politiky	36
2.4 Aktuální témata švédské vzdělávací politiky v období reformy vzdělávání	39
2.5 Švédské vzdělávání v pohledu OECD	43
3. Vzdělávací systém	46
3.1 Krátký pohled do historie	46
3.2 Základní charakteristika systému švédského školního vzdělávání	50
3.3 Řízení a financování školství	51
3.3.1 Řízení školství	51
3.3.2 Financování školství	54
3.4 Struktura vzdělávacího systému	55
3.4.1 Preprimární vzdělávání	55
3.4.1.1 Mateřská škola (förskola)	56
3.4.1.2 Další formy péče o děti předškolního věku	56
3.4.1.3 Předškolní třída (förskoleklass)	56
3.4.2 Povinné vzdělávání	57
3.4.3 Vzdělávání navazující na povinné	59
3.4.4 Speciální pedagogická podpora	60

3.4.5 Mezinárodní školy	62
3.4.6 Přechody mezi stupni škol	63
3.4.7 Vzdělávání učitelů	63
4. Soukromé školy	69
4.1 Stručný přehled historie soukromých škol	69
4.2 Základní charakteristika soukromých škol	71
5. Kurikulum: cíle, obsahy a výsledky švédského školství.	75
5.1 Dosažené kurikulum – výsledky mezinárodních šetření	77
5.2 Reforma plánovaného kurikula	84
5.3 Kurikula jiných typů škol	90
5.4 Reforma vstupující v platnost v roce 2011	91
5.5 Současný stav a perspektivy	92
6. Evaluace vzdělávacích zařízení a hodnocení žáků	93
6.1 Evaluace vzdělávacích zařízení	93
6.2 Účast Švédska v mezinárodních srovnávaních školní úspěšnosti	94
6.3 Hodnocení žáků	97
7. Spravedlivost švédského vzdělávacího systému	101
7.1 PISA: Zhoršující se výsledky a zvyšující se nerovnosti v přístupu ke vzdělání.	103
7.2 Vliv rodinného původu žáků na úspěšnost tranzice do vyšších stupňů vzdělávání	108
8. Národnostní a etnické menšiny ve školním vzdělávání	111
8.1 Autochtonní menšiny	111
8.1.1 Několik údajů o autochtonních menšinách	111
8.1.2 Vzdělávání Laponců	114
8.1.2.1 Historie a současnost.	114
8.1.2.2 Cíle vzdělávání z pohledu Laponské rady pro vzdělávání	117
8.2 Imigranti	118
8.2.1 Několik údajů o přistěhovalectví	118
8.2.2 Vzdělávání imigrantů	120
8.2.2.1 Právo imigrantů na vzdělání	120
8.2.2.2 Modely integrace imigrantů do výuky	122
9. Jazyky a jazykové vzdělávání.	125
9.1 Jazyky, jimiž se hovoří ve Švédsku	125

9.1.1 Švédština	126
9.1.2 Další jazyky	128
9.2 Severská jazyková spolupráce	129
9.2.1 Jazyková pluralita	129
9.2.2 Jazyková soudržnost	129
9.2.3 Výsledky jazykové spolupráce	130
9.2.4 Programy jazykové podpory	131
9.3 Výuka cizím jazykům ve školách	131
9.3.1 Organizace výuky cizím jazykům	131
9.3.2 Obsahově a jazykově integrované učení – CLIL	133
9.4 Jazyková podpora imigrantů	135
10. Aktuální situace vzdělávání ve Švédsku: od centrálně řízených snah o zajištění kvality po decentralizované rozhodování a konkurenci.	138
10.1 Vývoj vedoucí k zavedení jednotné základní školy	139
10.1.1 Obecné podmínky	139
10.1.2 Vývoj vzdělávání od padesátých let do konce osmdesátých let 20. století	140
10.2 Vývoj vzdělávání od devadesátých let do roku 2010	142
10.2.1 Další reformní opatření týkající se základního vzdělávání	146
10.2.2 Vyšší sekundární vzdělávání	148
10.2.3 Oblast vysokoškolského vzdělávání	150
10.3 Výsledky reforem devadesátých let	153
10.3.1 Decentralizace	153
10.3.2 Soukromé versus státní základní vzdělávání	154
10.3.3 Svobodná volba školy	157
10.3.4 Vyšší sekundární vzdělávání	160
10.4 Nedávné reformy	161
10.5 Diskuze a několik závěrečných poznámek	163
Summary.	165
Literatura	169
Rejstřík	185
Informace o autorech	189

PŘEDMLUVA

Předložená analyticko-srovnávací studie je třetí monografií dílčího cíle 2 projektu Centra základního výzkumu školního vzdělávání. Centrum základního výzkumu školního vzdělávání je projekt Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy na období 2006–2011, jenž realizují dvě řešitelská pracoviště: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta – Ústav výzkumu a rozvoje vzdělávání (koordinátorské pracoviště, koordinátorkou projektu je Eliška Walterová, ředitelka ÚVRV) a Masarykova univerzita v Brně – Pedagogická fakulta – Centrum pedagogického výzkumu. Hlavním úkolem Centra je přispět k vytváření teoretického základu zvyšování kvality a efektivnosti školního vzdělávání, zejména prostřednictvím analýzy a kritického zhodnocení výsledků zahraničního badatelského úsilí a mezinárodních výzkumných projektů a realizací vlastních empirických výzkumů a jejich začlenění do mezinárodního poznatkového fondu pedagogické vědy. Důraz je kladen na získávání nových teoretických poznatků o strukturách, cílech, obsahu a procesech školního vzdělávání v měnících se ekonomických, sociálních a kulturních podmínkách společnosti. Výsledky činnosti Centra směřují do oblasti vzdělávací politiky, pedagogického výzkumu i pedagogické praxe. Projekt je rozdělen na sedm dílčích cílů. Hlavním záměrem dílčího cíle 2 je vypracování analyticko-srovnávacích studií o vzdělávacích systémech ve třech vybraných evropských zemích, představujících tři odlišné typy školské soustavy: vysoce selektivní v Německu, komprehenzivní ve Švédsku a jakýsi středový mezi těmito zeměmi ve Velké Británii. Studie o školním vzdělávání v Německu byla vydána v roce 2008, studie o Velké Británii v roce 2009.

Tato studie byla vypracována s využitím aktuální švédské i české odborné literatury, zahrnující zejména oficiální dokumenty vzdělávací politiky vztahující se k jednotlivým sledovaným aspektům (školního) vzdělávání. Její část, vypracovaná českými autory, tak zprostředkuje na školní vzdělávání „pohled zvenku“, který lze považovat za „objektivní“, „neutrální“,

neovlivněný vlastními přímými zkušenostmi autorů. „Pohled zevnitř“ přináší závěrečná kapitola švédského spoluautora.

Ve studii jsme se soustředili na ty problémy, které se jeví jako zásadní ve švédském školním vzdělávání a jsou aktuální také pro rozvoj českého školního vzdělávání. Způsob jejich řešení může být podnětný pro naši vzdělávací politiku. V souladu se zadáním dílčího cíle 2 proto obsahuje studie také komparaci s českým vzdělávacím systémem, čímž přispívá k lepšímu poznání a pochopení představené problematiky v obou zemích.

Koncepce dílčího cíle 2 předpokládala, že analytické studie o třech vzdělávacích systémech budou mít převážně deskriptivní charakter a jedna oblast bude pojata nejvíce problémově: „aktuální úkoly a problémy daného vzdělávacího systému a způsoby jejich řešení, probíhající reformy, významné trendy a perspektivy dalšího vývoje“ (Orbis scholae 2006, č. 1, s. 42).

Na rozdíl od této koncepce pojmáme předloženou studii, stejně jako studie předchozí, problémově od samého začátku (přičemž zachováváme její deskriptivní charakter), a to již tím, že jsme problémy identifikovali a v rámci každého tématu se pak snažíme ukázat, jak jsou dané problémy řešeny na úrovni vzdělávací politiky a ve školní praxi.

Jak je patrné z názvu studie, jejím předmětem je, v souladu s celým projektem, školní vzdělávání. Důraz tedy klademe na tuto oblast, tj. primární vzdělávání a nižší a vyšší sekundární vzdělávání (ISCED 1–3). V kapitole o vzdělávacím systému uvádíme také předškolní výchovu, v ostatních kapitolách se o ní zmiňujeme v závislosti na významu, který je jí ve Švédsku přikládán.

Terminologie není ve všech zdrojích jednotná, neboť se jedná převážně o švédské překlady do angličtiny nebo němčiny a ne vždy je uváděn původní (švédský) název, který by umožňoval lepší orientaci v dané problematice. Proto jsme často museli zvolit výraz objevující se nejčastěji a/nebo překlad do češtiny vytvořit na základě popisu daného jevu.

Autory překladů citací pramenů jsou autoři příslušných (pod)kapitol (viz níže). Jejich jména za překlady citací v textu již neuvádíme.

Studie se skládá z deseti kapitol. Nejprve charakterizujeme kontext, v němž předmět naší studie, školní vzdělávání, probíhá. Dále představujeme švédskou vzdělávací politiku a charakterizujeme vzdělávací systém Švédska. Kapitoly čtyři až devět přinášejí podrobnější pohled

na aktuální témata švédské vzdělávací politiky v oblasti školního vzdělávání – soukromých škol, evaluace škol a hodnocení žáků, kurikula, spravedlivosti ve školním vzdělávání, národnostních a etnických menšin ve švédském školním vzdělávání a jazyků a jazykového vzdělávání ve Švédsku. Poslední kapitola, napsaná švédským autorem, přináší popis vzdělávacích politik od zavedení povinné základní školy (*grundskola*) v roce 1962, přes restrukturalizační opatření zavedená na počátku 90. let až po změny schválené v roce 2010. Považujeme ji za shrnutí celé problematiky, a proto, stejně jako ve studii o školním vzdělávání v Německu a Velké Británii, neuvádíme shrnutí jednotlivých kapitol. Studii uzavírají anglické summary, přehled použité literatury a smíšený rejstřík. Autorkou kapitol 1–4, 6 a 8–9 je Věra Ježková, autorem kapitoly 5 je Dominik Dvořák, který je také autorem textu o historii Švédska v 1. kapitole; autorem kapitoly 7 je David Greger. Autorem závěrečné kapitoly je Holger Daun. Tuto kapitolu přeložil Radek Blaheta a upravil Dominik Dvořák. Po odborné stránce studii posoudili Eliška Walterová a Dominik Dvořák.

Přínos studie spatřujeme, stejně jako u předchozích studií, v tom, že obohacuje literaturu z oblasti srovnávací pedagogiky o nové aktuální téma a přináší zahraniční poznatky využitelné v domácí vzdělávací politice. Z metodologického hlediska je inovativní zvoleným problémovým pojetím.

Věříme, že v souladu s původním záměrem dílčího cíle 2 využijí tuto studii výzkumníci a odborníci v oblasti vzdělávání, vyučující i studenti pedagogických fakult a dalších fakult připravujících učitele, představitelé Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky i další pracovníci působící ve státní správě zabývající se vzděláváním, tedy, že si najde své čtenáře stejně jako její předchůdkyně. Děkujeme švédskému kolegovi za příspěvní do naší publikace, recenzentům a lektorce za cenné připomínky k textu.

*Věra Ježková,
garant dílčího cíle 2
projektu Centra základního výzkumu školního vzdělávání*

1. ŠVÉDSKO – NĚKOLIK POHLEDŮ NA ZEMI

V této kapitole, která tvoří výchozí kontext kapitolám dalším, nejprve popisujeme správní členění Švédska a jeho politický systém, legislativu a exekutivu. Dále poskytujeme pohled do jeho historie. Zabýváme se ekonomikou a zemědělstvím Švédska, podáváme jeho zeměpisnou charakteristiku. V závěru se věnujeme tématům obyvatelstvo, rodina a mládež a věda a kultura.

1.1 Správní členění

Švédsko leží ve východní části Skandinávského poloostrova. Je největší skandinávskou zemí a čtvrtou největší zemí Evropy. Člení se na tři hlavní regiony: Götaland, Svealand a Norrland. Rozloha země je 449 696 km². Počet obyvatel byl 9 316 256 (listopad 2009). Hlavní město je Stockholm, ve kterém v listopadu 2009 žilo 818 603 obyvatel (Schweden. Auswärtiges Amt... 2009).

1.2 Politický systém, legislativa, exekutiva

Švédsko, Švédské království (*Konungariket Sverige*), je konstituční monarchií. Oficiální hlavou státu je král, od 14. září 1973 Carl XVI. Gustaf. Se svojí chotí, královnou Silvií, vychoval tři děti. Nejstarším potomkem a zároveň následnicí trůnu je korunní princezna Viktorie Ingrid Alice Desiree (narozená v roce 1977). V roce 1974 došlo k modernizaci ústavy, která značně zredukovala pravomoci krále. Jeho autorita je dnes formální, symbolická a monarcha vykonává především ceremoniální funkce. Monarchie je dědičná – na trůn usedá nejstarší potomek monarchie. Od roku 1980, kdy došlo ke změně nástupnického práva, může na trůn usednout i žena (Schweden. Auswärtiges Amt... 2009, Švédsko... 2006).

Po volbách v roce 2006 nahradila po dvanácti letech vládnutí – poprvé od roku 1994 – sociálnědemokratickou stranu koalice čtyř stran: moderáti-umírněná konzervativní strana, křesťanští demokraté, strana střed a liberální strana. Sociální demokraté vládli ve Švédsku po většinu 20. století. Po volbách v roce 2006 bylo ve švédském parlamentu 47% žen, což představovalo nový „světový rekord“ (Informace o Švédsku). Parlamentní volby, které se konaly v září roku 2010, znamenaly významnou změnu: poprvé v moderních dějinách zvítězila dvakrát po sobě pravice a čtyřprocentní hranici nutnou pro vstup do parlamentu poprvé překonala strana Švédských demokratů, kritizující příliv přistěhovalců z islámských zemí (Historická volba... 2010).

Švédsko má dlouhou tradici místních samospráv. Má **tři úrovně vládnutí**: národní, regionální a místní. Kromě toho existuje rovina evropská, jejíž význam od vstupu Švédska do Evropské unie stále roste. Na **národní úrovni** je zastoupen lid parlamentem, který má zákonodárnou moc. Vláda navrhuje nové zákony a realizuje rozhodnutí parlamentu. Na pomoc má kancelář ministerstev s ministry a přibližně 300 státních úřadů a orgánů. Do této oblasti spadá např. policie nebo obrana. Jednokomorový **parlament** (*Riksdag*) má 349 křesel. Všechna křesla jsou obsazována v přímých volbách, které se konají jednou za čtyři roky. Parlament jmenuje předsedu vlády, který získává pověření k sestavení vlády. V čele parlamentu stojí takzvaný *Speaker* a jeho tři zástupci. *Speakera* i jeho zástupce si mezi sebou volí členové parlamentu po každých parlamentních volbách – v roce 1982 se ustálilo pravidlo, že *Speaker* je volen ze členů nejsilnější strany v parlamentu. Zástupci *Speakera* nikdy nepocházejí z politické strany, jejímž členem je sám *Speaker*. Funkční období všech čtyř funkcionářů koresponduje s funkčním obdobím parlamentu. Pracovní náplní *Speakera* je řídit a organizovat práci parlamentu. On nebo jeho zástupci předsedají parlamentnímu shromáždění. **Vláda** (*Regering*) je součástí výkonné moci – podle švédské ústavy je její hlavní pracovní náplní řízení monarchie. Je odpovědná parlamentu. Premiér je volen nepřímo parlamentem, členy vlády vybírá premiér. Každý rok předkládá vláda parlamentu přibližně 200 návrhů (Švédsko... 2006, Der Ministerpräsident... , Das Gesetzgebungsverfahren 2007, 2008). **Kancelář ministerstev** se skládá z kanceláře předsedy vlády, dvanácti ministrů a správní centrály. Kancelář předsedy vlády řídí a koordinuje práci kanceláře ministerstev a odpovídá za koordinaci švédské

politiky vůči Evropské unii. **Ministerstvo pro vzdělávání a výzkum** odpovídá za vzdělávací politiku a koordinaci výzkumné politiky vlády (viz kapitola 2.1). **Ministerstvo pro integraci a rovnost šancí** odpovídá mj. za integraci, rovnost, demokracii, politiku mládeže a lidská práva. Oblasti odpovědnosti **Ministerstva zdravotnictví a sociálních záležitostí** se týkají zajištění vysoké životní úrovně obyvatelstva: finančního zabezpečení, sociálních služeb, zdravotní péče, podpory zdraví, práv dětí a postižených osob (Die Kanzlei... 2007, 2008).

Na **regionální úrovni** je rozděleno Švédsko do 21 regionů (provincií) – odpovídajících krajům v České republice; dva z nich, Skåne a Västergötland, mají formu vlastních samospráv. Politické úkoly na této rovině plní regionální zemské sněmy, jejichž členy volí obyvatelé příslušných regionů ve všeobecných volbách. Na regionální úrovni existují dále regionální vlády, tj. zástupci státu v regionech. Na regionální a místní úrovni působí také řada státních úřadů. Jako příklady lze uvést péči o nemocné nebo hromadné dopravní prostředky.

Na **místní úrovni** je Švédsko rozděleno do 290 samosprávných obcí. V každé existuje zastoupení lidu, obecní rada, rozhodující o otázkách řešených v rámci obce. K významným zákonům, jimiž se musí obce řídit, patří školský zákon a zákon o sociální pomoci. Do této oblasti spadají mj. školy, péče o děti, staré občany a handicapované osoby a životní prostředí. 1. ledna 2005 byla vytvořena jednotná organizace, která monitoruje zájmy nižších správních celků, poskytuje jim služby, radí a koordinuje jejich aktivity (Das demokratische System..., Švédsko. Základní informace...).

„Švédsko má čtyři základní zákony. Jsou to:

- Ústava z roku 1974: obsahuje zásady pro švédskou formu státu, způsoby práce vlády, základní práva a svobody švédských občanů a konání voleb do parlamentu.
- Zákon o následnictví z roku 1810: upravuje švédské následnictví na trůnu, tj. otázku hlavy státu – krále nebo královny.
- Tiskový zákon z roku 1949: obsahuje mj. ustanovení ke svobodě tisku a přístupu k oficiálním dokumentům.
- Zákon o svobodě vyjadřování názorů z roku 1991: upravuje svobodu vyjadřování v rozhlase, televizi, filmu a jiných médiích“ (Das Gesetzgebungsverfahren 2007, 2008).

Švédsko je **zemí otevřenosti a transparentnosti**. Garanci průhlednosti veřejného sektoru zajišťuje funkce **ombudsmana**, která má své kořeny právě ve Švédsku a kterou mnoho zemí převzalo. **Referenda** jsou ve Švédsku obecně spíše výjimkou. S jejich konáním musí souhlasit parlament, který může svolat buď referendum konzultativní, nebo závazné (týkající se úpravy ústavy). Referenda o členství v Evropské unii i o přijetí eura byla konzultativní, žádné závazné se dosud nekonalo. Švédsko bylo předsednickou zemí v Radě Evropské unie v první polovině roku 2001 a ve druhé polovině roku 2009 (Švédsko... 2006).

Po celé 20. století spočívala švédská **zahraniční politika** na principu nezapojování se do žádného svazku v době míru, aby si mohlo Švédsko zachovat neutralitu v době války. Od vstupu Švédska do Evropské unie v roce 1995 a jako reakce na novou situaci ve světě v oblasti bezpečnostní politiky byly částečně modifikovány zásady a hlavní linie zahraniční politiky – Švédsko se zapojilo silněji do evropské spolupráce. Švédsko rovněž výrazně přispívá k mezinárodní práci pro mír, zejména v rámci OSN (jejímž členem je od roku 1946), a přikládá velký význam podpoře rozvojových zemí. Švédsko je členem všech významných světových organizací kromě NATO. Zapojuje se významně rovněž do spolupráce se severskými zeměmi – Islandem, Norskem, Dánskem a Finskem (Schweden im Überblick, Schwedens Geographie 2006). Viz také kapitola 9.2.

1.3 Historický přehled

Švédské dějiny jsou u nás asi méně známy než historie Německa či Velké Británie, jejichž školským systémům byly věnovány předchozí svazky naší ediční řady. V naší generaci jsme jako děti četli knihy Astrid Lindgrenové, jako dospívající jsme poslouchali skupinu ABBA. Sportovci znali švédské hokejisty či tenisty, intelektuálové Bergmanovy filmy. O mnoho víc toho naše generace o Švédsku nevěděla.

Švédský národ je velikostí prakticky stejný jako náš národ. Jeho osud však byl v posledních stoletích dosti odlišný, mimo jiné díky geografické poloze a politice neutrality. Následující odstavce mohou zmínit jen vybrané okamžiky švédské minulosti, zejména ta období, jež byla určující pro utváření švédského vzdělávacího systému (viz též kapitola 3.1), nebo kdy se dějiny našich národů setkaly.